

Альона РОМАНОВА

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
alona.s.romanova@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-2858-3052

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ НОРМИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

<http://doi.org/10.23939/law2024.43.202>

© Романова А., 2024

З’ясовано, що морально-етичні норми в юриспруденції знайшли відображення у відповідних Кодексах, Інструкціях, Правилах поведінки тощо, які спрямовані на забезпечення принципу людиноцентризму і сприяють становленню і розвитку морально зрілого фахівця з високими ціннісними орієнтирами у сфері реалізації професійних обов’язків та міжлюдській комунікації. Дотримання морально-етичних норм в юриспруденції є запорукою збереження стабільних професійних взаємовідносин у колективі правників і сприяє підтриманню позитивного іміджу правничої професії.

Наголошено, що професійна діяльність, що реалізується у форматі “людина-людина”, потребує не лише належної фаховості, а й досконалих стандартів морально-етичної взаємодії для недопущення порушення прав і свобод людини та її особистих ціннісних орієнтирів. Юриспруденція є однією зі сфер, де офіційно-ділова взаємодія між представниками цієї професії і громадянами дотична до приватного життя та особистих кордонів людини. Саме тому важливо врегулювати етичний аспект такої взаємодії для повноцінної співпраці і максимально позитивного вирішення проблемних питань.

Зазначено, що етичні кодекси визначають систему ціннісних орієнтацій представників певного професійного спрямування, зокрема, осіб, що виконують конкретні посадові обов’язки і наділені відповідними повноваженнями щодо співпраці зі своїми колегами, або ж підлеглими, а також усіма фізичними і юридичними особами, з якими вони співпрацюють.

Акцентовано увагу на тому, що належний рівень морально-етичної культури правника сприяє недопущенню, уникненню його професійної деформації, адже високий рівень професіоналізму, на жаль, не є перешкодою для розвитку професійної деформації. Розвинута морально-етична культура та прагнення до особистісного розвитку не дають змоги проявлятися ознакам антиціннісної поведінки особи.

Під час формування і реалізації морально-етичних норм в українській юриспруденції беруться до уваги досвід та практика світової правничої спільноти. Визнання та дотримання міжнародних стандартів дає змогу для активної співпраці відповідних компетентних органів з міжнародними організаціями щодо забезпечення правопорядку та запобігання порушення прав людини.

Ключові слова: моральні норми, етичні норми, професійна етика юриста, етичні кодекси, ціннісно-правові орієнтири.

Постановка проблеми. Взаємодія між людьми в соціумі передбачає дотримання певних стандартів і морально-етичних вимог, зокрема, у професійно-діловій сфері.

Професійна діяльність, що реалізується у форматі “людина-людина”, потребує не лише належної фаховості, а й досконалих стандартів морально-етичної взаємодії для недопущення порушення прав і свобод людини та її особистих ціннісних орієнтирів.

Юриспруденція є однією зі сфер, де офіційно-ділова взаємодія між представниками цієї професії і громадянами дотична до приватного життя та особистих кордонів людини. Саме тому важливо врегулювати етичний аспект такої взаємодії для повноцінної співпраці і максимально позитивного вирішення проблемних питань.

Сьогодні представники кожного напряму юридичної діяльності (адвокатура, прокуратура, суд, нотаріат, поліція) послуговуються кодексами професійної етики, які, разом з дисциплінарними статутами, регламентують морально-етичні стандарти поведінки.

Активний розвиток сучасного суспільства потребує удосконалення не лише професійних вимог і стандартів, а й морально-етичної складової частини міжособистісного спілкування.

Аналіз дослідження проблеми. Проблемні аспекти морально-етичних норм в юриспруденції досліджувало багато науковців – правознавців, соціологів, психологів, які присвячували увагу різним аспектам міжособистісних взаємовідносин у професійній сфері. Тому для всебічного аналізу й осмислення вказаної проблематики доцільно спиратися на науково-теоретичний потенціал їхніх праць.

Зокрема, А. А. Фурман (осмислення морально-етичних цінностей в суспільному вимірі) [1]; В. О. Лозовой, О. В. Петришин (осмислюється загальна характеристика професійної етики юриста та моральна культура особистості як серцевина її духовності, а також визначається юридична етика як один з орієнтирів конструктивного спілкування у правовому просторі) [2; 9; 10]; Л. М. Москвич (аналізуються правила професійної етики правника та його професійний обов’язок і юридичні зобов’язання) [11]; О. М. Сидоренко (досліджує право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб’єктів) [4]; В. П. Бралатан, Л. В. Гуцаленко, Н. Г. Здирко розкривають загальні засади професійної етики [6].

Важливими для нашого дослідження є Правила адвокатської етики [7], Правила етичної поведінки поліцейських [8], Етичний кодекс юридичного бізнесу [12].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі філософсько-правового та загальнотеоретичного підходів проаналізувати особливості реалізації морально-етичних норм в юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. Кожне суспільство в певний період свого розвитку формує для себе морально-етичні еталони для повноцінної життєдіяльності, що є ціннісно-орієнтаційними стандартами поведінки людини.

Морально-етичні цінності трактують як психосмислове утворення, яке активно сприяє становленню, реалізації і функціонуванню соціально та духовно зрілої особистості в довіллі [1, с. 94–99].

О. В. Лозовой зазначає, що мораль, на відміну від права є внутрішнім регулятором поведінки людини, адже право регулює лише такі відносини у суспільстві, що виходять за межі міжособистісних, а це означає, що вони (відносини) підлягають зовнішньому контролю.

Моральні і правові норми мають низку спільних і відмінних ознак, на яких у науковій літературі не раз наголошувалося, тому не вважаємо за необхідне акцентувати на цьому увагу, а лише зазначимо, що ці норми є нормативними, вони регулюють поведінку людей і певним способом взаємодоповнюють одні одних у процесі захисту цінностей конкретного суспільства.

Об'єкти регулювання права і моралі можуть збігатися, але засоби є специфічними, з огляду на спосіб регулювання суспільних відносин. Правове регулювання є жорстким інституціональним явищем, що забезпечується примусом з боку держави, а мораль зазвичай позаінституціональна [2, с. 6, 11].

Моральні норми не є сталими і визначеними для людства загалом. Кожне суспільне утворення має свою систему моральних ціннісних орієнтирів, що визнаються на певному етапі його розвитку такими, що відповідають ціннісним установкам і орієнтаціям більшості населення.

У довідкових джерелах зазначається, що мораль – це “система неофіційних уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві, практична реалізація положень якої забезпечується громадським схваленням чи осудом” [3].

О. М. Сидоренко наголошує, що мораль є системою принципів, оцінок, ідей, суджень, норм людської поведінки, які виникають із потреби узгодження інтересів індивідів один з одним, із суспільством, що спрямоване на врегулювання поведінки людей і підтримується особистим переконанням, вихованням та силою громадської думки [4, с. 405–420].

Щодо етичних норм, то термін “етика” вживається для визначення норм поведінки, сукупності моральних правил певної суспільної чи професійної групи людей [5].

Досить часто етичні норми помилково ототожнюють з нормами моралі. Звичайно, не варто категорично їх протиставляти, або ж трактувати як кардинально різні за сутнісною основою, адже етичні норми ґрунтуються на моральних нормах конкретного суспільства у певний період його розвитку, які беруть за основу норми природного права.

Науковці трактують професійну етику як систему визначених і сформованих моральних норм і принципів з огляду на особливості конкретної професійної діяльності людей [6, с. 13].

У професійній діяльності юристи керуються певними правилами етичної поведінки, так званими етичними кодексами.

Етичний кодекс – це сукупність моральних принципів, норм і правил поведінки, що визначені для конкретного кола осіб, об'єднаних спільним професійним спрямуванням (юристи, медики, політики тощо).

Етичні кодекси визначають систему ціннісних орієнтацій представників певного професійного спрямування, зокрема, осіб, що виконують конкретні посадові обов'язки і наділені відповідними повноваженнями щодо співпраці зі своїми колегами, або ж підлеглими, а також усіма фізичними і юридичними особами, з якими вони співпрацюють.

Правила етичної поведінки в юриспруденції базуються на законодавстві у визначеній сфері.

Наприклад Правила адвокатської етики, зокрема, мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” передбачає дотримання зазначених Правил як одного з основних професійних обов'язків адвоката, адже вони слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів під час збалансування, практичного узгодження своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності [7].

Також звернемо увагу, що Міністерством внутрішніх справ України з метою формування у поліцейських почуття відповідальності щодо дотримання професійно-етичних норм поведінки під час виконання службових обов'язків, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до Національної поліції України затверджені Правила етичної поведінки поліцейських [8].

Ці Правила розроблені і затверджені відповідно до Закону України “Про запобігання корупції”, Закону України “Про Національну поліцію”.

Метою цих Правил є підвищення морально-етичної відповідальності поліцейських, формування принципу толерантності і тактовної комунікації з населенням, а також розуміння відповідаль-

ності перед суспільством за свою поведінку не лише під час виконання службових обов'язків, а й поза ними.

Для визначення рівня розвитку морально-етичної культури правника потрібно брати до уваги такі чинники: ступінь оволодіння і розуміння основних морально-етичних норм, правил, принципів та ідеалів суспільства: рівень втілення їх у повсякденній професійній діяльності та поза службовою життєдіяльністю; безперервне особистісне морально-етичне самовдосконалення [9, с. 20–24].

Належний рівень морально-етичної культури правника сприяє недопущенню, уникненню його професійної деформації, адже високий рівень професіоналізму, на жаль, не є перешкодою для розвитку професійної деформації. Розвинута морально-етична культура та прагнення до особистісного розвитку не дають змоги проявлятися ознакам антиціннісної поведінки особи.

На основі функціонального навантаження кожній професії притаманні певні правила поведінки, які не завжди повним обсягом передбачені посадовими інструкціями чи статутами, адже кожна особистість неповторна і професійні обов'язки не можуть “зрівняти” особистісні властивості фахівців. Саме тому для врегулювання емоційного, морального й етичного чинника у професійній сфері доречним є створення професійних статутів, кодексів та правил поведінки [10, с. 13–17].

Л. М. Москвич акцентує увагу на досить актуальному дискусійному питанні щодо розмежування понять юридичного зобов'язання і професійного обов'язку.

Науковиця зазначає, що юридичне зобов'язання пов'язане з компетенцією, яка чітко визначена нормами права і передбачає державний примус у вигляді юридичних санкцій у разі його невиконання, а поняття професійного обов'язку є ширшим за обсягом і реалізується не силою державного контролю, а на основі внутрішньої переконаності, совісті, справедливості, що усвідомлюється як внутрішня потреба [11, с. 16].

Новацією щодо впровадження морально-етичних норм у сферу юриспруденції стало затвердження Асоціацією правників України Етичного кодексу юридичного бізнесу.

Обґрунтуванням таких дій стало те, що юридичний бізнес сьогодні практично не врегульований з боку держави.

В Асоціації правників України зазначають, що “Етичний кодекс юридичного бізнесу встановлює ключові етичні засади ефективного, раціонального та добросовісного функціонування ринку юридичних послуг, підвищення рівня правової культури, правової свідомості, а також запобігання використанню неетичних практик, пов'язаних із наданням юридичних послуг” [12].

Важливо, що зазначений Кодекс розроблений з урахуванням положень Кодексу поведінки європейських адвокатів, Хартії основних принципів європейської адвокатської професії. В ньому закладені положення, що є основними для належного функціонування демократичного, цивілізованого суспільства, а також мають за мету вдосконалення процедур захисту і дотримання основних прав людини і громадянина.

Під час формування і реалізації морально-етичних норм в українській юриспруденції беруться до уваги досвід та практика світової правничої спільноти. Визнання та дотримання міжнародних стандартів дає змогу для активної співпраці відповідних компетентних органів з міжнародними організаціями щодо забезпечення правопорядку та запобігання порушення прав людини.

Позитивним аспектом є взаємне визнання і дотримання цих норм представниками міжнародної спільноти. Зокрема, щодо адвокатури, то Правилами адвокатської етики визначено, що під час здійснення адвокатами України адвокатської діяльності в інших країнах, які входять до Європейського Союзу та/або Європейського співтовариства, на них також поширюються вимоги Кодексу поведінки європейських адвокатів, а порушення вимог Кодексу поведінки європейських адвокатів є дисциплінарним проступком.

Щодо адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні відповідно до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, то на них поширюються вимоги Правил адвокатської етики, а також вимоги етичних та деонтологічних норм, якими керуються адвокати в країні їхнього походження.

Правилами адвокатської етики передбачено, що на адвокатів іноземних держав, якщо вони входять до Європейського Союзу та/або Ради Європи (Європейського співтовариства) під час здійснення ними адвокатської діяльності або будь-яких професійних контактів в Україні (незалежно від їх фізичної присутності при цьому на території України) також поширюється дія Кодексу поведінки європейських адвокатів [7].

Весь цивілізований світ бере за основу у професійній практиці принцип людиноцентризму і поваги до прав та свобод особи. Юриспруденція характеризується тим, що міжособистісне спілкування відбувається не лише з особами, які характеризуються наявністю правомірної поведінки, але і з правопорушниками. Тому важливо дотримуватися морально-етичних вимог і норм у спілкуванні з усіма особами, в межах професійної площини.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що морально-етичні норми в юриспруденції знайшли відображення у відповідних Кодексах, Інструкціях, Правилах поведінки тощо, які спрямовані на забезпечення принципу людиноцентризму і сприяють становленню і розвитку морально зрілого фахівця з високими ціннісними орієнтирами у сфері реалізації професійних обов'язків та міжлюдській комунікації. Дотримання морально-етичних норм в юриспруденції є запорукою збереження стабільних професійних взаємовідносин у колективі правників і сприяє підтриманню позитивного іміджу правничої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фурман А. А. (2010). Морально-етичні цінності в суспільному вимірі. *Психологія і суспільство*. № 1. С. 94–99.
2. Лозовой В. О., Петришин О. В. (2004). Професійна етика юриста. Х.: Право, 176 с.
3. Мораль. (2018). *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C>
4. Сидоренко О. М. (2016). Право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб'єктів. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія. За ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон. С. 405–420.
5. Етика. (2019). *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
6. Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Зди́рко Н. Г. (2011). Професійна етика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 252 с.
7. Правила адвокатської етики. (2017). *ВРУ. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
8. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських. (2016). *Наказ Міністерства внутрішніх справ України*. № 1179 від 09.11.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>
9. Лозовой В. О. (2014). Моральна культура особистості як серцевина її духовності. *Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації*: зб. наук. праць. С. 20–24.
10. Лозовой В. О. (2017). Юридична етика як один із орієнтирів конструктивного спілкування у правовому просторі. *Філософія спілкування: Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. № 10. С. 13–17.
11. Москвич Л. М. (2019). Правила професійної етики правника: професійний обов'язок VS юридичного зобов'язання. *Етика правника: збірка тез доповідей і повідомлень учасників круглого столу* (21 листопада 2019 р.). За ред. Т. Б. Вільчик, Я. О. Ковальнової. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 307 с.
12. Етичний кодекс юридичного бізнесу. (2023). *Асоціація правників України*. URL: <https://uba.ua/ukr/news/Code-of-Ethics-for-Legal-Business>

REFERENCES

1. Furman, A. A. (2010). *Moralno-etychni tsinnosti v suspilnomu vymiri* [Moral and ethical values in the social dimension]. *Psykhologhiia i suspilstvo*. No. 1. P. 94–99. [In Ukrainian].
2. Lozovoi, V. O., Petryshyn, O. V. (2004). *Profesiina etyka yurysta* [Professional ethics of a lawyer]. Х.: Право, 176 p. [In Ukrainian].

3. **Moral** [Morality]. (2018). Vilna entsyklopediia Vikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C> [In Ukrainian].
4. Sydorenko, O. M. (2016). *Pravo ta moral yak osnovni sposoby pravovoho vplyvu na povedinku subiektiv. Pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani* [Law and morality as the main methods of legal influence on the behavior of subjects. Legal impact on misconduct: current aspects]: monohrafiia. Za red. O. V. Kozachenka, Ye. L. Streltsova. Mykolaiv: Ilion, P. 405–420. [In Ukrainian].
5. **Etyka** [Ethics]. (2019). Vilna entsyklopediia Vikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> [In Ukrainian].
6. Bralatan, V. P., Hutsalenko, L. V., Zdyrko, N. H. (2011). *Profesiina etyka* [Professional ethics]. Navch. posib. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 252 p. [In Ukrainian].
7. *Pravyla advokatskoi etyky* [Rules of lawyer ethics]. (2017). VRU. Zakonodavstvo Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> [In Ukrainian].
8. *Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky politseiskyykh* [On approval of the Rules of Ethical Conduct of Police Officers]. (2016). Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. No. 1179 vid 09.11.2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> [In Ukrainian].
9. Lozovoi, V. O. (2014). *Moralna kultura osobystosti yak sertsevyina yii dukhovnosti* [The moral culture of an individual as the core of his spirituality]. Dukhovno-moralnisni osnovy ta vidpovidalnist osobystosti u doli liudskoi tsyvilizatsii: zb. nauk. prats. P. 20–24. [In Ukrainian].
10. Lozovoi, V. O. (2017). *Yurydychna etyka yak odyin iz oriientyriv konstruktyvnoho spilkuvannia u pravovomu prostori* [Legal ethics as one of the guidelines for constructive communication in the legal space. Philosophy of communication: Philosophy. Psychology. Social communication]. Filosofiia spilkuvannia: Filosofiia. Psykholohiia. Sotsialna komunikatsiia. No. 10. P. 13–17. [In Ukrainian].
11. Moskvych, L. M. (2019). *Pravyla profesiinoi etyky pravnyka: profesiinyi oboviazok VS yurydychnoho zoboviazannia* [Rules of professional ethics of a lawyer professional duty VS legal obligation]. Etyka pravnyka: zbirka tez dopovidei i povidomlen uchasnykiv kruhloho stolu (21 lystopada 2019 r.). Za red. T. B. Vilchuk, Ya. O. Kovalovoi. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 2019. 307 p. [In Ukrainian].
12. *Etychnyi kodeks yurydychnoho biznesu* [Code of ethics of legal business]. (2023). Asotsiatsiia pravnykiv Ukrainy. <https://uba.ua/ukr/news/Code-of-Ethics-for-Legal-Business> [In Ukrainian].

Дата надходження: 29.07.2024 р.

Alona ROMANOVA

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Theory of Law
and Constitutionalism Department,
Dr. Habil. (Law), Professor
alona.s.romanova@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-2858-3052

MORAL AND ETHICAL STANDARDS IN JURISPRUDENCE

It was found that the moral and ethical norms in jurisprudence were reflected in the relevant Codes, Instructions, Rules of Conduct, etc., which are aimed at ensuring the principle of people-centeredness and contribute to the formation and development of a morally mature specialist with high value orientations in the field of professional duties and interpersonal communication. Compliance with moral and ethical standards in jurisprudence is a guarantee of maintaining stable professional relationships in the legal team and contributes to maintaining a positive image of the legal profession.

It was emphasized that professional activity implemented in the “person-to-person” format requires not only proper expertise, but also perfect standards of moral and ethical interaction to prevent

violation of human rights and freedoms and personal values. Jurisprudence is one of the areas where the official-business interaction between representatives of this profession and citizens is tangential to a person's private life and personal boundaries. That is why it is important to regulate the ethical aspect of such interaction for full cooperation and the most positive resolution of problematic issues.

It is noted that ethical codes define a system of value orientations of representatives of a certain professional direction, in particular, persons who perform specific job duties and are empowered to cooperate with their colleagues or subordinates, as well as all physical and legal entities with whom they cooperate.

Attention is focused on the fact that the proper level of moral and ethical culture of a lawyer contributes to the prevention and avoidance of his professional deformation, because a high level of professionalism, unfortunately, is not an obstacle to the development of professional deformation. A developed moral and ethical culture and the desire for personal development do not allow signs of anti-value behavior of a person to manifest.

When forming and implementing moral and ethical norms in Ukrainian jurisprudence, the experience and practice of the world legal community is taken into account. Recognition and observance of international standards enables the active cooperation of relevant competent authorities with international organizations to ensure law and order and prevent violations of human rights.

Keywords: moral norms, ethical norms, professional ethics of a lawyer, ethical codes, value-legal guidelines.